

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ**АГАІХАДЖЕХ ПАША ДАВУД****УДК 327:323.285 (043.5)****МІЖНАРОДНИЙ ТЕРОРИЗМ І ЙОГО ВПЛИВ
НА СВІТОВУ ПОЛІТИКУ****Спеціальність 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем
та глобального розвитку****АВТОРЕФЕРАТ**
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук**Одеса – 2006**

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеському національному університеті ім. І.І. Мечникова Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат філософських наук, професор
ПОПКОВ Василь Васильович,
Одеський національний університет
ім. І.І. Мечникова,
професор кафедри політології

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
ВАСИЛЕНКО Світлана Дмитрівна,
Одеська національна морська академія,
професор кафедри українознавства

кандидат політичних наук
ПІМАЛЕНКО Юлія Іванівна,
Одеський юридичний інститут Харківського
національного університету внутрішніх справ,
доцент кафедри історії державності України
та культурології

Провідна установа: Національний інститут стратегічних досліджень,
відділ гуманітарної політики, м. Київ

Захист відбудеться **“22” грудня 2006 р. о 15 годині** на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.02 в Одеській національній юридичній академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2, ауд. 312.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий **“21” листопада 2006 р.**

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Ефремі Н.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження визначається потребою дати наукову оцінку тероризму як соціально-політичному явищу; розглянути існуючі міжнародно-правові і національні заходи у боротьбі з тероризмом; представити зовнішньополітичні стратегії країн Заходу щодо Близького Сходу.

Становлення нової системи міжнародних відносин, тенденції глобалізації, формування єдиного світового співтовариства не гарантують прихід у світову політику стабільності і гармонії, порядку і прогресу. З'явилися нові дестабілізуючі сили і тенденції, „прокинулися” старі, архаїчні конфлікти, народилися конфлікти „нового покоління”. Нові етнополітичні конфлікти, нове напруження по лінії Північ-Південь, нові міграційні потоки, політична та інша дестабілізація в результаті руйнування старих політичних режимів, породжують гострі проблеми, що торкаються не тільки окремих людей, соціальних груп, націй, класів, регіонів і континентів, але й усього людства в цілому. Загрозливих масштабів набуває проблема тероризму.

Тероризм, як соціально-політичне явище, пов'язаний переважно з національними кордонами, сьогодні набуває характеру всесвітньої проблеми, з якою зіткнулися всі учасники міжнародних відносин.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота підготовлена в рамках комплексної науково-дослідної теми кафедри політології Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова: „Вивчення процесів політичної взаємодії в умовах трансформації суспільств” (№ держреєстрації 0106U006191).

Метою роботи є комплексний аналіз і вивчення змісту тероризму як соціально-політичного явища, і одночасно чинника трансформації міжнародних відносин на сучасному етапі; виявлення причин його виникнення і тенденцій розвитку; аналіз політико-правових можливостей попередження його глобалізації. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення наступних дослідницьких завдань:

- розглянути історичні особливості виникнення тероризму;
- проаналізувати соціально-політичну базу тероризму як соціального явища;
- визначити види тероризму і відмінність їх ідеологічного обґрунтування;
- встановити співвідношення поняття „тероризм” з іншими суміжними політологічними поняттями (війна, партизанська війна, національно-визвольна війна);

- визначити особливості впливу „ісламського чинника” на активізацію і глобалізацію сучасного тероризму;

- визначити найбільш ефективні міжнародно-правові форми боротьби з тероризмом, відзначивши ступінь участі Ірану в них.

Об’єктом дослідження є тероризм як соціально-політичне явище.

Предметом дослідження є формування, еволюція і глобалізація тероризму на сучасному етапі, а також політико-правове регулювання антитерористичної діяльності.

Методи дослідження базуються на використанні філософських загальнонаукових принципів пізнання: системності, історизму, об’єктивності. Специфіка дослідження зумовила необхідність використання таких методів теоретичного аналізу, як метод абстрагування. Застосування цього методу дозволило розглядати тероризм як полі системне явище. За допомогою порівняльного методу автор розглянув теоретичні розробки зарубіжних і вітчизняних авторів з проблеми тероризму і запропонував комплексне бачення проблеми. При цьому були об’єднані в один комплекс різні напрямки досліджень тероризму – політологічний, правовий, соціологічний, історичний, визначені зв’язки між окремими елементами. Метод історичного аналізу був застосований автором при дослідженні процесу становлення і збільшення кількості екстремістських рухів, мережі терористичних організацій, зміни ідеологічних парадигм.

Структурно-функціональний аналіз задіяний при розкритті системи міжнародного тероризму, взаємодії і взаємного суперництва різних елементів цієї системи, виявленню структурних і функціональних особливостей різних терористичних рухів і організацій. Системний метод був застосований при вивченні елементів і системи протидії міжнародному тероризму в глобальному масштабі.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в комплексному аналізі проблеми міжнародного тероризму.

Використовуючи матеріал з іранських джерел та ісламської духовної літератури, автор пропонує оригінальний підхід до розкриття змісту поняття тероризм в системі сучасних ідейно-політичних координат, під яким розуміється деструктивне соціальне явище обумовлене соціальними, політичними і економічними чинниками, що полягає в застосуванні або загрози насильства або інших суспільно-небезпечних дій особою або групою осіб, які прагнуть шляхом залякування і примусу досягти певних соціальних змін у власних інтересах.

Зроблений комплексний аналіз тероризму як полісистемного явища, яке включає політичний, правовий, організаційний, оперативно-

тактичний аспекти. Ця характеристика носить структурно-взаємопов'язаний характер і дозволила запропонувати прогнозні координати щодо тероризму як глобального чинника.

Виявлення соціально-політичних та ідеологічних тенденцій в розвитку тероризму стосовно терористичних організацій, що діють під гаслами ісламу дозволило адекватніше і ефективніше оцінювати специфіку поведінки конкретних терористичних організацій.

З'ясовано ступінь впливу ісламського чинника на активізацію міжнародного тероризму з використанням внутрішніх оцінок ідеологами сучасного ісламу, тероризму (особливо в зоні Близького і Середнього Сходу), виходячи з аналізу його внутрішніх ідеологічних установок.

Запропонована шкала оцінки ступеню загроз і можливості активізації терористичної діяльності як в країнах, в яких домінують ісламські традиції, так і в країнах з іншими культурно-релігійними традиціями.

Обґрунтовано шляхи і методи протидії політичному та ідеологічному тероризму в Ірані на основі аналізу сучасних ідеологічних, юридичних і організаційно-політичних підходів, які склалися в іранському суспільстві.

Визначено реальні можливості політико-правового регулювання боротьби з міжнародним і внутрішньодержавним тероризмом, з акцентом не на оперативно-тактичну роботу, а на проблему політико-правового характеру, що в сучасних наукових розробках не має повного і системного висвітлення.

Встановлено ступінь адекватності антитерористичних заходів і масштабу акцій сучасного тероризму. Проблема розумної та необхідної достатності контртерористичних акцій – одна з тих етичних проблем, які недостатньо розкриті в сучасній літературі.

Запропонована систематизація стратегії, тактики і методики антитерористичної діяльності. Це одна з перших спроб такого підходу, в рамках якого політико-правові і оперативно-тактичні заходи розглядаються в комплексі з культурно-цивілізаційними чинниками.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення і висновки дисертації сприятимуть подальшому вивченню теоретико-історичних особливостей тероризму як соціально-політичного явища, а також розгляду практичних можливостей його знешкодження на Близькому Сході, в Ірані.

Матеріали дослідження можуть бути використані в законотворчій діяльності в Україні, Ірані, а також при розробці комплексної

антитерористичної програми в діяльності правоохоронних і виконавчих органів влади різних країн – учасників антитерористичних програм.

Результати дослідження можуть бути використані при підготовці загальних і спеціальних курсів у вищих навчальних закладах, написанні підручників і навчальних посібників по політології.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею, у якій отримані автором результати забезпечують вирішення важливої теоретичної і практичної проблеми в рамках нових розробок в області політичних наук. У роботі не використовувалися ідеї і розробки, що належать співавтору Попкову В.В., разом з яким були написані статті.

У статті „Проблема исламского экстремизма в контексте межкультурных противоречий” [1] автором визначається специфіка історичної самосвідомості представників ісламської цивілізації. У статті „Основные принципы современного политического ислама” [4] автором проаналізовані основні концептуальні підходи теоретиків політичного ісламу до глобальних проблем сучасності, подається контраргументація критикам політичного ісламу. У статті „Общественное сознание в условиях усложняющегося мира” [5] автором проаналізовані основні тенденції розвитку національної самосвідомості в сучасному світі.

Апробація результатів дослідження здійснювалася на міжрегіональній науково-практичній конференції „Формування та реалізація стратегії сталого економічного розвитку регіону” (Одеса, 2006); міжвузівській науково-практичній конференції „Формування патріотизму, моральності, культури, здорового способу життя у студентської молоді” (Одеса, 2006).

Рецензування та обговорення дисертації проводилося на засіданнях кафедри політології Одеського національного університету ім.І.І. Мечникова.

Публікації. Основні результати дослідження викладені в 5-ти публікаціях, з яких 3 статті опубліковані у фахових виданнях, визначених ВАК України.

Структура дисертації обумовлена її метою і завданнями, що були поставлені дисертантом у процесі науково-теоретичної розробки обраної теми. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, одинадцяти підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації складає 208 сторінки. Список використаних джерел включає 181 найменування (14 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано важливість і актуальність обраної теми, визначена мета, основні завдання, об'єкт і предмет дослідження, розкрита наукова новизна і практичне значення, структура дисертаційного дослідження.

Перший розділ дисертації „Теоретико-методологічні підходи до дослідження феномена тероризму” складається з п'яти підрозділів. У першому підрозділі *“Сучасні трактування змісту поняття „тероризм”* представлені основні трактування поняття „тероризм”, яке через різноманітність тлумачень і інтерпретацій не набуло загальновизнаного універсального міжнародно-правового визначення.

Існує ряд наукових праць арабських, українських, російських і зарубіжних дослідників, присвячених питанням зародження і формування ідеологічних концепцій, а також безпосередньої діяльності ісламизм-радикальних організацій. Значними в цій галузі є праці А. Ігнатенко, Е. Примакова, де міжнародний тероризм постає у вигляді „самодостатньої системи”, не пов'язаної з конкретною державою. Серед західних дослідників потрібно відзначити роботи У.Лакера, Р.Клайна, І.Александера, Б.Дженкінса, Р.Клайна.

Серед російських дослідників, які вивчають міжнародно-правові аспекти співробітництва держав в процесі боротьби з тероризмом потрібно відмітити І.Алексєєва, В.Вітюка, А.Грачова, В.Борисова, В.Липкана. Серед дослідників, що вивчають міжнародно-правові аспекти співпраці держав в процесі боротьби з тероризмом слід назвати Ю.Авдєєва, Ю.Атліванова, В.Ємельянова, В.Жданова. Серед східних дослідників, що вивчають дану проблему слід зазначити І.К. аль-Джаузій, Н. Ахмаді, А. Башірі, Б. Бахрам Пор, Б. Хабібі, Б. Табрізі, Х. Могтадер, Р. Муса Заде, Д. Садегі Харігі, М. Масаелі тощо.

Термін „терор” ввійшов до широкого вжитку у XVIII ст. для позначення репресивної політики якобінців в період Великої Французької революції. Згодом він набув універсального значення, використовувався для визначення мотивованого насильства з політичною метою і розглядався як відверто насильницька форма диктатури, і практика разових політичних замахів. ♣

Поняття „тероризм” вживалося як адекватне терору, набуваючи в деяких випадках специфічного відтінку тероризму – це здійснення терору. Поняттям „тероризм” почали визначати політичні вбивства, що практикують опозиційні організації і їх тактику, а поняття „терор”

закріпилося за репресивними діями держави. І лише, в найширшому значенні, для визначення політичної практики і відокремлення її від інших видів політичного насильства обидва ці поняття інколи взаємозамінюються.

У документах ООН наголошується, що акт насильства розглядається як терористичний у тому випадку, коли його психологічний ефект зворотно пропорційний його справжнім фізичним результатам. Це визначення більш вдало відображає саме механізм тероризму, оскільки вказує на психологічний вплив на третіх осіб.

У другому підрозділі *“Світ ісламу: автентичний підхід до проблеми політичного устрою суспільства”* аналізується політичний устрій ісламського суспільства в світі ісламу. Міститься аналіз положень ісламу, який підтверджує висновок про те, що в ісламі немає і не може бути нічого, що слугувало б ідейною основою тероризму. Релігія і політика в ісламі – відносно самостійні області. Відстоювання ісламськими радикалами тези про їх нерозривність – свідчення поверхневого знайомства з шаріатом, що відкидає автоматичне перенесення його релігійно-догматичних і етичних постулатів на сферу політики, держави і права. Важливим поняттям шаріату виступає „іджтіхад” – тлумачення багатозначних положень Корана і суні або раціональне формулювання правових рішень, на значимість чого вказували такі ісламські теологи як Ібн Теймійя, Ібн Кайїм аль-Джаузійя, Юсуф аль-Карадауї, Імам аль-Бухарі та ін. Догматизм теорій і агресивність в діях різко критикуються навіть тими мислителями, кого радикальний ісламізм вважає своїми ідейними вождями.

Іслам як ідеологія є об’єднуючим чинником для всіх мусульман. Однак прихильність до нього досить неоднозначна і відбиває інтереси різних соціальних груп і верств населення, на що вказує різне ставлення до створення універсальної Конституції Ідеальної Ісламської держави за проектами її ідеологів Каліма Седіки і іранського імама Хомейні. Фактично, ісламський світ переживає труднощі розвитку, дуже нестійкий, відбувається його поляризація. На цьому тлі можуть підсилюватися екстремістські тенденції в ісламі, виникати політичні альянси сил агресивного націоналізму з забарвленням в релігійні форми.

У третьому підрозділі *“Ознаки тероризму як полісистемного явища”* надається характеристика тероризму як полісистемного явища, визначаються ознаки тероризму, які дозволять відрізнити його від інших соціально-політичних і соціально-правових явищ. Основними ознаками тероризму є:

- тероризм – це одна з форм організованого насильства;
- при тероризмі здійснюється примушення ширшої соціальної групи, чим група безпосередніх жертв насильства;
- формулювання цілей в більшості випадків не пов'язане з конкретними проявами насильства, тобто між жертвами і метою, на яку спрямували свої дії терористи, немає прямого зв'язку;
- тактична мета тероризму полягає в тому, щоб привернути увагу до проблеми;
- стратегічна мета – досягти певних соціальних змін (свобода, незалежність, звільнення з виправно-трудова установ певного контингенту осіб, революція);
- акти тероризму по суті складають традиційні форми загальнокримінальних дій;
- тероризм паралізує протидію з боку громадськості;
- знаряддям впливу є психологічний шок, який породжується усвідомленням того, що хто завгодно може стати потенційною жертвою незалежно від того, до якого прошарку населення належить;
- нехтування моральними правилами і нормами – жертвами можуть стати і дорослі, і діти;
- розрахунок робиться на ефект несподіванки;
- публічний, демонстративний характер дій – головна риса тероризму;
- тероризм допускає „політичну вимогу”, тому не пов'язаний зі стихійними повстаннями і виступами населення.

Аналіз основних рис тероризму як полісистемного явища дозволяє ґрунтовніше розібратися в сучасному тероризмі як породженні системної кризи сучасного суспільства.

У четвертому підрозділі *“Походження і еволюція форм і методів тероризму як явища системної кризи суспільства”* розглянуто форми і методи тероризму як явища системної кризи суспільства. Тероризм як форма політичної боротьби увійшов до арсеналу військово-політичних, репресивних методів ще наприкінці XVIII ст. У XIX–XX століттях відбулося декілька хвиль систематичного політичного терору, міститься їх характеристика, зазначаються причини розповсюдження терору в різних країнах, а також простежується становлення ідеології тероризму.

Виділено 4 групи умов, які визначають існування тероризму у світі:

- 1) Твердження песимістичної картини світу, що приводить до постійного страху і знецінювання життя. В умовах моральної дестабілізації це приводить до психологічної всездозволеності, використання „будь-яких”

засобів досягнення різних цілей, переконання що відсутні легітимні способи встановлення справедливості. 2) Друга група причин пов'язана з революційними процесами і національно-визвольними рухами, їх проявами в останні десятиліття. Тут проявляється взаємозалежність політичних, соціально-економічних, ідеологічних процесів; суб'єктивних і об'єктивних факторів, що обумовлюють терористичну діяльність. 3) Третя група причин розвитку тероризму пов'язана із зацікавленістю правлячих еліт у його прихованому використанні як високоефективного інструменту політичної боротьби, дестабілізації і ослаблення іншої держави. 4) Четвертою причиною сплеску тероризму у світі є ситуація перехідного періоду, коли розвал старих регіональних структур міжнародної безпеки супроводжується розпадом державних утворень. Механізми міжнародного контролю не спрацьовують, а їх місце намагаються зайняти сили, які використовують чинник нестабільності для власних завдань.

Сучасна ситуація характеризується збільшенням в світі соціально-економічних і міжцивілізаційних протиріч, протистоянням між Північчю і відсталим в економічному розвитку Півднем. Ці протиріччя і протистояння не можуть пом'якшити ні досягнення НТР, ні процеси глобалізації економіки чи глобальний характер інформаційно-пропагандистської сфери.

У п'ятому підрозділі *“Сучасний тероризм: структурні особливості, соціальні характеристики, типологія”* розглядаються структурні особливості, соціальні характеристики, типологія сучасного тероризму, проаналізовані суб'єкти політичного тероризму. Наводиться класифікація видів тероризму і характеристики кожного з них. Розглянутий зокрема, тероризм ісламізму, що використовує релігійну риторику, здійснюється під релігійними гаслами і пов'язаний з використанням тих або інших релігійних догматів, в основному орієнтується на досягнення певної політичної мети. Носіями цього виду є націонал-екстремістські або релігійно-політичні організації.

Релігійний тероризм поділяється на фундаменталістський і сектантський. В країнах, де мусульмани налічують меншість, ісламізм тісно переплетений з націоналізмом. Особливості ісламізму обумовлені його релігійною основою, яка визначає індивідуальну мотивацію членів визвольної групи. Ісламська етика смерті є фундаментом ісламського тероризму. Суттєвою ознакою ісламських терористичних організацій є наявність майже в кожній харизматичного лідера, при якому існує консультативна рада. Сама група складається з ізольованих осередків

– сімей, в яких не більше 10-11 чоловік. Ідеологічна обробка членів ісламських терористичних груп спрямована на виховання двох рис – готовності до підкорення і самопожертвування.

Найважливішою особливістю сучасного тероризму є його добре структурований і організований характер. Сучасні терористичні організації набувають нових форм, трансформуючись в корпорації з своїми банками, промисловими корпораціями, юридичною інфраструктурою, земельними володіннями, сучасними засобами масового знищення і сотнями тисяч членів. За останні роки тероризм інтернаціоналізувався, з'явилися міжнародні і транснаціональні угруповання, виник зв'язок між терористичними організаціями (наприклад між алжирськими і єврейськими; арабськими і чеченськими).

Таким чином, тероризм розвивається як соціально, так і технічно, має широку соціальну базу, що переважно складається з молоді. З урахуванням такої соціальної бази тероризм не може бути ліквідований тільки військово-політичними методами. Реальний шлях для його ліквідації – це здійснення глибоких і всебічних соціально-політичних перетворень, що ґрунтуються на аналізі всього комплексу терористичних сил в сучасному світі.

Другий розділ **“Тероризм” і “антитероризм” як стратегії непрямих дій в регіональних конфліктах (на прикладі близькосхідного регіону)** складається з трьох підрозділів. У першому підрозділі *“Близький Схід в контексті зовнішньополітичної стратегії країн Заходу в 1990-2006 роках”* детально аналізується міжнародна політична ситуація в 1990-2006 роках, зокрема роль США і Великобританії в ескалації близькосхідного конфлікту. Відзначається оціночний стиль діяльності американського уряду, що бере на себе право зараховувати ті чи інші режими в розряд „урядів поза законом”, а країни до гіпотетичної „вісі зла, що сприяє розвитку міжнародного тероризму”.

Представлено історико-політичний аналіз подій періоду кінця ХХ ст. Близький Схід представлено як арену п'яти арабо-ізраїльських воєн, в основі яких лежить нерозв'язаність палестинської проблеми; кровопролитного ірано-іракського конфлікту; кризи в Перській затоці. У роботі розглядаються особливості зовнішньополітичних відносин США з Іраком, Сирією, Іраном, Саудівською Аравією, Катаром, Тунісом і т. ін. Представлено позицію урядів названих держав до подій 11 вересня і до ескалації міжнародного тероризму у світі.

У роботі відзначається, що неврегульованість арабо-ізраїльського конфлікту залишається найвпливовішим чинником зростання ісламізму

в політичному житті Арабського Сходу і, разом з тим, зручним приводом для втручання держав антитерористичної коаліції у внутрішні справи держав регіону. В умовах нормативної неефективності вирішення конфлікту, ісламський і іудейський політичний екстремізм, „тероризм” стає тактикою ведення „латентної” війни.

У другому підрозділі *“Стратегія партизанського руху і терористичних організацій в близькосхідному конфлікті”* розглядаються різні організації, що звинувачуються у тероризмі, зазначені період і причини створення кожної, дана оцінка їх ідеології, проаналізована структура, названі лідери: Організація визволення Палестини (ООП), Аль-Фатх (Рух національного визволення), Ехванел мослемін „Брати – мусульмани” (БМ), „Джамаат ісламійя”, „Аль-Джихад”, „Аль – Гамаа аль-ісламійя”, „Бригаду аль-Касема”, Рух „Хезболлах” („Партія аллаха”), рух „Амаль”, „Ансар аль – Іслам („Поборники Ісламу”), „Ад – Дауа аль-Ісламійя”, рух Опору („Хамас”), „Аль-Каїда”, „Аль – Гамаа аль-ісламійя” (Єгипет), „Характа уль-Ансар” (Кашмір), „Джихад” (Бангладеш), „Рада і реформа” (Афганістан), „Пакистанське суспільство богословів (талібів)”.

В останнє десятиліття очевидним є поширення ісламістського терористичного впливу із Близького Сходу на інші регіони, насамперед, на Центральну, Південну і Південно-Східну Азію, що є частиною процесу глобалізації ісламської боротьби. Свідченням цього процесу стали феномен „афганських послідовників” і поширення ісламського суїцидального тероризму як релігійно легітимного засобу дії – від Лівану і Ізраїлю до Туреччини і – останнім часом до Чечні та Кашміру. Ісламісти прагнуть переконати весь світ, що вони є радикальною формою представництва народу, який бореться проти утисків, учасники терористичних угруповань називають себе солдатами, захисниками національних інтересів, партизанами, що здійснюють акти самооборони.

Партизанська” війна, що ведеться організаціями „Хамас”, „Хезболлах”, „Аль-Фатх”, „Амаль” є збройною боротьбою проти неоімперіалістів, яка здійснюється самостійно діючими загонами, що знищують, на жаль, не лише їх військову силу і техніку, а мирних жителів, виправдовуючи свої дії відплатою за життя мирних співгромадян. Це стає головною відмінністю дійсно партизанського руху від тероризму.

Стратегія, яка могла принести б „рухам опору” набагато більше, ніж „священна війна”, тобто дійсну цивілізовану перемогу, повинна опиратися на інтенсивну модернізацію структури арабської економіки

і політики, на необхідність справжньої інтеграції арабів на національному ґрунті. Арабський націоналізм і патріотизм буде більш ефективним якщо стане раціоналізованим інтернаціоналізмом.

У третьому підрозділі *„Антитероризм як чинник системних змін в ісламському світі”* антитероризм розглядається як чинник системних змін в ісламському світі. Розроблена методика диференціації ісламських релігійних і політичних течій на підставі їх ідей, політико-правових поглядів, пріоритетів, що віддаються в тому або іншому політичному устрої, позиції відносно прав людини. Можна виділити три категорії чинників, що впливають на радикалізацію політичного ісламу: умови, процеси і події. Умови, в яких перебуває ісламський світ, – це провал політичних і економічних програм в більшості арабських країн, що призвело до розвитку антизахідних настроїв: знаходячись у злиднях мусульмани поклали провину за невдачу своїх країн на політику США.

Боротьба з екстремізмом не може вестися виключно військовими засобами. Пропонується ряд стратегій соціально і військово-політичного характеру:

- сприяння розвитку мереж поміркованих ісламських сил на противагу екстремістам. Пропаганда поміркованих ідей в усіх куточках ісламського світу вимагає створення мереж для забезпечення захисту поміркованих мусульманських груп;

- знищення мереж екстремістів. Уникаючи прямого втручання в релігійні справи, можна використовувати засоби для підтримки ісламських урядів і організацій, здатних гарантувати нерозповсюдження екстремістської ідеології;

- надання економічних можливостей. Відомий чинник посилення політичного впливу екстремістських організацій в світі ісламу – здатність замість держави вирішувати зловоденні соціально-економічні завдання, доводить необхідність розвитку соціально-економічної незалежності держави від „внутрішніх і зовнішніх кредиторів”.

- використання мусульманської діаспори може бути корисним, наприклад, у вирішенні гуманітарних проблем тощо;

- відновлення тісних військових зв'язків Заходу з ключовими мусульманськими країнами: військові продовжать залишатися впливовою політичною силою в ісламському світі.

Тероризм розглянутий також як прояв цивілізаційного (соціокультурного) конфлікту. Антитероризм представлений формою вирішення цього конфлікту, предметом соціокультурного діалогу, метою міжконфесійного співробітництва.

Третій розділ дисертації “**Стандарти антитерористичної діяльності і розвиток міжнародної співпраці**” присвячений питанням міжнародного співробітництва в антитерористичній діяльності.

У першому підрозділі “*Правові методи протидії тероризму*” формулюється правова регламентація боротьби з тероризмом, що повинна знайти відображення в законодавствах країн світу. Сюди відноситься – кодифікування законодавчих норм (своєчасне реагування внутрішнього права країн на зміни в міжнародній договірній практиці), підвищення заходів відповідальності і невідворотності покарання за здійснення терористичних актів і участь в терористичній діяльності.

Очевидно, що для боротьби з цією загальною загрозою необхідне об’єднання зусиль всіх державних і суспільних структур, гілок влади, засобів масової інформації, державна стратегія боротьби з тероризмом. Політико-правова взаємодія держав в боротьбі з тероризмом почалася на міжнародних конференціях з уніфікації кримінального законодавства в 20–30-х рр. ХХ ст. Міжнародне співробітництво по боротьбі з тероризмом почало набувати системних рис у післявоєнний період міжнародної протидії тероризму. Сьогодні існує 12 універсальних антитерористичних конвенцій і протоколів до них.

Сучасний етап включає співробітництво на універсальному і регіональному рівнях, а також на двосторонній основі. На універсальному рівні така взаємодія концентрується в рамках ООН в її спеціалізованих установах – Міжнародній організації цивільної авіації (ІКАО), Міжнародній морській авіації (ІМО), а також в міжнародному агентстві по атомній енергетиці (МАГАТЕ). Під їх егідою створена і діє міжнародно-правова база такого співробітництва – універсальні угоди. Загалом, міжнародне співтовариство проявляє максимум прагнень до пошуку оптимальних способів співпраці в боротьбі з глобалізацією тероризму.

В той же час, міжнародне право не завжди встигає за новими викликами тероризму. Поза сферою універсального договірного регулювання залишаються питання, пов’язані з навмисним застосуванням зброї проти цивільного населення, відсутні міжнародно-правові норми, направлені на протидію тероризму. Заходи, що вживаються, поки що не є адекватними існуючій загрозі. Крім того, держави-учасники міжнародних угод самі порушують домовленості, діють всупереч Статуту ООН і часом, ставлять під сумнів всю реальну систему міжнародних договорів, продовжуючи користуватися правом сильного. Зразком сучасного політичного

підходу до проблеми тероризму є підсумковий документ Всесвітнього саміту 2005 р.

Другий підрозділ *„Регіональна політика країн Близького Сходу в міжнародній системі контртерористичної діяльності”* торкається двоякості проблеми тероризму для країн Близького Сходу. Для будь-якої країни, в тому числі і арабської, проблема викорінювання тероризму може розв'язуватися на різних рівнях: міжнародному, регіональному і національному.

Арабські держави наполягають на розмежуванні понять “тероризм” і “озброєна боротьба проти окупації” і зобов'язалися не організовувати, не фінансувати і не здійснювати будь-які акти тероризму. З цією метою в статті 5 “Угоди про боротьбу з тероризмом (1998)”, зокрема, визначені зобов'язання по запобіганню використання терористами своєї території; проведенню посиленних заходів безпеки на кордонах, в транспорті, щоб не допустити проникнення злочинців, а також в дипломатичних представництвах іноземних держав і міжнародних організацій на своїй території; проведенню кампанії в ЗМІ по роз'ясненню небезпеки тероризму і інформуванню населення про діяльність терористичних угруповань; обміну інформацією щодо безпеки; створенню і оновленню бази даних про терористів; екстрадиції їх в країни, де вони знаходяться в розшуку, а також надання допомоги жертвам тероризму і свідкам злочинів.

Крім того, арабські держави домовилися надавати необхідну юридичну допомогу в розслідуванні актів тероризму або їх запобіганні, що включає проведення допитів в інших країнах, обшуків, вилучення документів, надання необхідних документів (стаття 9), а також погодилися делегувати один одному право судового розгляду над підозрюваними у тероризмі (статті 10-12).

Хоча законодавча база достатньо розроблена, для правової практики характерні тривалі узгодження і відмінності в підходах. Основний вихід бачиться у виробленні однозначного гуманістичного підходу і заходів всією світовою спільнотою, до яких би приєдналися і арабські країни.

У третьому підрозділі *„Досвід боротьби з тероризмом і суб'єкти антитерористичної діяльності в Ірані”* детально проаналізовано ситуацію антитерористичної боротьби в Ірані. Іран є учасником всіх діючих універсальних угод проти міжнародного тероризму і де для боротьби з тероризмом існує ґрунтовна правова база, від загальної декларації прав людини до конкретних законів.

Дається характеристика дворівневої системи органів, що здійснюють функції охорони громадян і держави від тероризму, організацій і груп, що мають відношення до антишахської і антиклерикальної діяльності.

Аналізуються ідейно-політичні і організаційні зміни, які відбувалися в цих групах і організаціях наприкінці 70-х рр. XX ст. – на початку XXI ст. Також характеризується позиція США і Західної Європи щодо радикальних груп в Ірані, і з іншого боку, позиція Ірану щодо налагодження відносин з США. Представлені стратегії зовнішнього політичного курсу Ірану попереднього Президента Ірану Хатамі М. і нинішнього президента Ахмаді Нежада М.

Проаналізовані фактори, що сприяють активізації радикальних фундаменталістських і екстремістських груп в Ірані, інституційні особливості Ірану в боротьбі з ескалацією тероризму. Встановлено, що основними факторами ескалації тероризму в Ірані являються антагоністичні види націоналізму (курдів, балучів, азербайджанців, арабів).

У висновках тероризм визначається як загроза застосування і безпосереднє застосування насильства в політичних цілях окремими особами або групою осіб, які діють за або проти існуючого в країні уряду, коли такі дії спрямовані на те, щоб завдати удару або залякати численнішу групу, ніж безпосередня жертва, по відношенню до якої застосовувалося насильство.

Вказується, що ісламські екстремістські рухи – це реакція на провал стратегії національно-визвольного руху мусульманських держав після того, як був оголошений суверенітет, на провал спроб гідного включення в світову систему.

Маргіналізований екстремізм і міжнародний тероризм є проявом постмодерністського розвитку арабських суспільств, направленого проти держави як інституту, що не виконує соціальні функції. Звідси бере початок народна підтримка “терористичних” груп, що сприймаються в країнах як політичні групи, що ведуть боротьбу за національне визволення, як захисники ідеї справедливості і порядку, ідеї ліквідації світських режимів, ідеї створення єдиної мусульманської Умми.

Концепції, які мають народну підтримку, у ісламському світі розцінюються як релігійний обов’язок, а на Заході сприймаються як тероризм і політичне насильство. Такі концепції включають Джихад, Такфір (спростування), Істішхад (мучеництво, включаючи суїцид) і Шахід (страждання). Для послідовників цих концепцій конфронтація

виправдовує використання будь-яких засобів – особливо, якщо ці засоби є релігійно легітимними.

Ідея „ісламської солідарності” має своїх послідовників і практиків, які мають на меті вихід мусульманських організацій і країн з ООН і створення Організації об'єднаних мусульманських націй з власною Радою Безпеки, створення „мусульманського спільного ринку”, об'єднання мусульманських озброєних сил з єдиним військовим командуванням, щоб мусульмани стали „незалежною” політичною силою.

Тероризм на Близькому Сході – це тактика організованої політичної боротьби, що характеризується систематичним застосуванням ідеологічно мотивованого насильства, що полягає у вбивствах, саботажах, викраденнях, диверсіях і інших діях, що представляють загрозу для життя і безпеки людей. З іншого боку, це стратегія непрямих дій проти „світських” режимів арабських держав і проти „Заходу” як кредитора цих режимів.

Політичний характер терористичної діяльності груп „Аль-Каїда”, „Талібів”, „Сепакхе сахабе”, „Братів –мусульман”, „група Абу масабє заргави” і їх численних угруповань відрізняє їх від кримінальної злочинності. Поєднання високого рівня політичної мотивації з відносно низьким рівнем участі населення, що не схвалює тактику тероризму, відрізняє його від національно-визвольного руху, революції. Хоча події останніх років внаслідок антиамериканських (в т.ч. і антизахідних) настроїв, що посилилися, в регіоні одночасно підсилюють мотивацію терористів, забезпечуючи їх соціальну базу.

В ХХ ст. світовий тероризм еволюціонував – якщо в перехідний період існування „біполярного світу”, характерною була поява так званого виду „державного тероризму”, то на сучасному етапі, коли світ став однополярним в умовах нестабільності розвивається мережа регіональних структур глобального тероризму.

Боротьба з тероризмом повинна бути адекватною його сучасним проявам і опиратися на солідарність міжнародного співтовариства. Як завдання на майбутнє потрібно виділити наступне: координування міжнародної антитерористичної діяльності; злиття двох найбільш налагоджених структур світового масштабу: ООН, з її добре відпрацьованою міжнародно-правовою базою, і НАТО, що має дієздатні інформаційні, спеціальні і військово-силові органи. Першочергового значення набуває система співробітництва ісламських країн для ідейного роззброєння ісламізму.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Давуд Агаихаджех Паша, В.В.Попков. Проблема исламского экстремизма в контексте межкультурных противоречий // Актуальні проблеми державного управління. Зб. наукових праць. Вип. 2 (26). – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2006. – С. 288-291.
2. Давуд Агаихаджех Паша. К вопросу о цивилизационной подоплеке исламского экстремизма // Науковий вісник. – Одеса, 2006. – №7(27). – С. 109-113.
3. Давуд Агаихаджех Паша. Усама Бен Ладен новый тип террористической диктатуры // Актуальні проблеми державного управління. – Зб. наукових праць. Вип. №3 (27). – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2006. – С. 258-263.
4. Попков В., Агаихаджех Паша Давуд. Основные принципы современного политического ислама // Актуальні проблеми державного управління. – Зб. наукових праць. Вип. №3(27). – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2006. – С. 310-314.
5. Давуд Агаихаджех Паша, В.В. Попков. Общественное сознание в условиях усложняющегося мира // Матеріали науково-практичної конференції „Формування та реалізація стратегії сталого економічного розвитку регіону”. – Одеса, 2006. – С. 83-85.

АНОТАЦІЯ

Агаїхаджех Паша Давуд. Міжнародний тероризм і його вплив на світову політику. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. – Одеська національна юридична академія. Одеса, 2006.

Представлений комплексний аналіз тероризму як соціально-політичного явища і, одночасно, як фактора трансформації міжнародних відносин на сучасному етапі. Виявлено причини виникнення тероризму і тенденції його розвитку; визначено політико-правові можливості стримування його глобалізації.

Проаналізовано соціально-політичну базу тероризму як соціального явища. Визначено види тероризму і розходження їх ідеологічного обґрунтування.

Встановлено співвідношення поняття „тероризм” з суміжними політологічними поняттями (війна, партизанська війна, національно-

визвольна війна). Виявлено особливості впливу „ісламського фактору” на активізацію і глобалізацію сучасного тероризму. Визначено найбільш ефективні міжнародно-правові форми боротьби з тероризмом, проаналізований ступінь участі Ірану в них.

Ключові слова: міжнародний тероризм, глобалізація, ісламізм, екстремізм, міжнародно-правові стандарти боротьби з тероризмом.

АННОТАЦИЯ

Агаишаджех Паша Давуд. Международный терроризм и его влияние на мировую политику. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.04 – политические проблемы международных систем и глобального развития. Одесская национальная юридическая академия. Одесса, 2006.

В диссертации представлен комплексный анализ содержания терроризма как социально-политического явления, и одновременно фактора трансформации международных отношений на современном этапе.

Выявлены причины возникновения терроризма и тенденции его развития; анализ политико-правовых возможностей сдерживания его глобализации.

Проанализировано множество научных и доктринальных подходов к определению понятия “терроризм”, а также обосновывается, что отсутствие однозначного юридического определения терроризма существенно усложняет борьбу с ним, позволяя свободно трактовать это явление.

Проанализирована социально-политическая база терроризма как социального явления. Определены виды терроризма и различие их идеологического обоснования.

Установлено соотношение понятия „терроризм” с другими смежными политологическими понятиями (война, партизанская война, национально-освободительная война).

Терроризм и антитерроризм представлены в работе как стратегии не прямых действий участников политических процессов и региональных конфликтах (на примере ближневосточного региона). Выведены особенности влияния „ісламського фактору” на активізацію і глобалізацію сучасного тероризму. Автор доказывает, что ислам является миролюбивой религией, которая отрицает экстремизм и фанатизм. Критикуется позиция политических лидеров некоторых стран Запада и ряда исламистских лидеров, которая основана на ложных представлениях и комментариях об исламе.

Определены наиболее эффективные международно-правовые формы борьбы с терроризмом, проанализирована степень участия Ирана в них. Представлены различные позиции иранского общества к стратегиям внешнеполитического развития Ирана, выдвигаемым предыдущим президентом Хатами М. и нынешним президентом Ахмади Нежадом М. Проанализированы факторы, способствующие активизации радикальных фундаменталистских и экстремистских групп в Иране. Представлены институциональные особенности Ирана в борьбе с эскалацией терроризма. Установлено, что основными факторами эскалации терроризма в Иране являются антагонистические виды национализма (курдов, балучей, арабов, азербайджанцев).

Установлено, что основными тенденциями развития современного терроризма является его транснациональный характер, идеологическое обеспечение, установка на мировую войну, стремление получить доступ к оружию массового поражения и осуществлению ядерного шантажа, овладение современными техническими средствами и “профессионализация”; сотрудничество со средствами массовой информации, распоряжение значительными финансовыми ресурсами, нивелирование, конвергенция основных течений и т.д.

Определено, что борьба с терроризмом должна быть адекватной его современным проявлениям, должна быть глобальной и опираться на солидарность международного сообщества. В борьбе с терроризмом основной акцент должен быть сделан не столько на прекращение конкретного террористического акта, а прежде всего на его профилактику, т.е. на обычное политическое прогнозирование развития ситуации, адекватное реагирование на нее, выявление и предотвращение условий его развития и реализации.

Ключевые слова: международный терроризм, глобализация, исламизм, экстремизм, международно-правовые стандарты борьбы с терроризмом.

SUMMARY

Aghaeikhajeh Pasha Davoud. International terrorism and its presence in world politics. – Manuscript.

A dissertation for receiving a scientific degree of a doctorate of political science on this specialty 23.00.04 – Political problems of international systems and global development. Odessa National Law Academy. Odessa, 2006.

A complex analysis of terrorism content as a social-political phenomenon, and, as a factor of transformation of international relations on the modern stage, presented in this dissertation.

The causes of the appearance of terrorism and its tendencies of development are revealed; analysis of political-legal possibilities restraining of its globalization.

The social-political base of terrorism as a social phenomenon is analyzed. Types of terrorism and differences of their ideological basis are studied;

The relationship of concept "terrorism" with other adjacent political concepts (war, guerrilla warfare, national liberation war) is determined. Peculiarities of the influence of "the Islamic factor" on activation and globalization of modern terrorism are revealed;

The most effective international-legal forms of fighting with terrorism are studied and the level of participation of Iran in them is analyzed.

Key words: international terrorism, globalization, Islamism, extremism, international-legal standards of fighting with terrorisms.